

Polonya Afiş Sanatı

Hülya BÖLÜKOĞLU*

ÖZET

Polonya afişi, belli dönemlerde büyük değişimler geçirerek, bu gelişim sürecinde kazandığı özgün ifade tarzıyla afiş sanatı içindeki önemli yerini almıştır. Ayrıca Polonya, dünyadaki ilk afiş müzesini kurarak ve uluslararası afiş bienalleri düzenleyerek, afiş sanatının özel bir konuma sahip olmasına önderlik etmiştir.

SUMMARY

Through great changes in certain periods of time, Polish poster has taken its important place in poster art with its independent way of expression which it gained in this process of evolution. Moreover, Polish artists have led the poster art to have a special position by establishing the first poster museum of the world and designing international poster biennials.

Polonya afiş sanatı, 1890-1905 yılları arasında Stanislaw Wyspianski (1869-1907), Józef Mehoffer (1869-1946), Teodor Axentowicz (1859-1938) ve Wojciech Weis (1875-1950) gibi büyük ressamların atölyelerinde biçimlenerek belirgin bir yapı kazanmaya başlamıştır. Aynı tarihlerdeki "Art Nouveau" akımı ile Polonya halk sanatı arasındaki benzerlikler, Polonya afişindeki dekoratif renk yapısında ve çizgilerin ritmik akışında gözlenebilmektedir.

* Öğ. Gör. Gazi Üniversitesi Mesleki ve Teknik Eğitim Fakültesi

1919-1939 yılları arasındaki Polonyalı tasarımcıların ortak özellikleri ise yeni bir görsel imaj yaratmayı hedeflemiş olmalarıdır. Sanatçılar bu hedefe ulaşmak amacıyla, Avrupa'da önemli sanat akımları olan Kübizm, Konstrüktüvizm, Fütürizm ve Sürrealizmi inceleyerek, tasarımlarında yeni yaklaşımlar denemişlerdir².

Bu dönemden sonraki Polonya afiş sanatını tam anlamıyla değerlendirebilmek için, II. Dünya savaşının Polonya'daki tahribatını da irdelemek gereklidir. 1 Eylül 1939 tarihinde Alman orduları yıldırım bir hareket düzenleyerek, savaş ilan etmeden Polonya'ya girdiler. Bundan 16 gün sonra da Sovyet orduları Doğu Polonya'yı işgal ettiler. Bu işgaller sırasında Polonyalılar çeşitli direniş hareketleri düzenlediler. Bu savaş süresince Polonya harabeye çevrildi. Polonya'da binlerce Yahudinin yok edildiği, insanlığın yüz karası olan Chelmno, Auschwitz (Oswiecim), Treblinka toplama kampları kuruldu. Bu savaşta 1.5 milyon Auschwitz'de olmak üzere toplam 3 milyon Yahudi öldürüldü⁸. Altı yıl süren bu dönemde Polonya savaşın tüm acılarını derinden yaşadı.

1939 yılında bombalanmaya başlayan ve 1944 yılında iki ay süren bir ayaklanma ile son bulan bu zaman içinde Varşova bir harabe ve taş yığınına dönmüştü. Hitlerin haritadan silinmesini istediği Varşova'da halkın büyük bir kısmı ya toplama kamplarına sürüldü ya da öldürüldü. Varşova'nın savaş sonrası belgesel nitelikteki fotoğraflarının sergilendiği şehircilik müzesini gezenler o günlerin acı ve ızdıraplarının en açık anlatımını görebilirler. Bu fotoğraflar, sonradan kentin eski yapısına uygun olarak tekrar yapılanması için ne denli büyük çabaların harcandığının delilleridirler. Ülkenin yeniden yapılanması sadece mimari anlamda algılanmamalıdır. Farklı konularda uğraş veren Polonyalı sanatçıların hemen hemen hepsi, ülkelerinin toplumsal anlamda yeniden canlanabilme psikolojisini üstlenerek en önemli görevlerden birinin sorumluluğunu almışlardır. Grafik sanatçıları da bu yükümlülüğü benimseyerek yapılanma süreci içerisinde ortaya koydukları afiş tasarımlarıyla, toplumsal, siyasal, kültürel ve sanatsal değişime destek vermişlerdir. Hayatta kalabilen Polonyalı grafik sanatçılar; ulusal bağımsızlık Espirisi ve ulusal gururu pekiştiren, ülkelerine saygınlık kazandıran, uluslararası boyutta bir anlatım gücü oluşturmuşlardır⁴. Bu sanatçıların en büyük şansı, tamamiyle destek gören sanatsal bir sistem içinde çalışma olanağına sahip olmalarıdır. Bunun yanısıra, Polonyalı afiş sanatçılarının, belki de en büyük desteği, arkalarında her zaman varlığını hissettikleri Polonya halkının taktiridir. Polonya halkının afişleri izlerken gösterdikleri heyecan, afişleri, hem ne kadar çok sevdiklerinin, hem de afişlerin iletişim yönünden fonksiyonlarının yanısıra sanatsal etkilerini de ne denli taktir ettiklerinin göstergesidir⁷.

Diğer ülkelerde sıklıkla vurgulanan Polonya afişlerinin özgün karakteri, yalnızca halk sanatı kökeninden ya da resim geleneğindeki anlayıştan kaynaklanmamaktadır. Bu özgün karakterin temelinde aynı zamanda Polonyalı tasarımcının son derece kişisel ve duygusal yaklaşımının, diğer bir deyişle bireyciliğinin büyük etkileri bulunmaktadır. Polonyanın ulusal karakteriyle özdeşleştirilen bu belirgin bireycilik, savaş sonrası gelişimlerinin başlangıcında, Polonya afişlerinin tarzını belirler. Bunun yanısıra, yıllar boyunca Polonya kültür tarihi üzerinde etkin olan romantik yaklaşım da afiş tasarımında etkili rol

oynamıştır. Tüm bu etkenlerin sonucunda afiş, salt bir objeyi sunmak için bir vasıta olmaktan çıkarak yaratıcısının kişisel düşünceleri sayesinde, bu objeyi yorumlayıp onun hakkındaki özgün fikri gösterme aracı olmuştur. Bu durum, afişin, belirli işlevleri yüklenen bir iletişim aracı olarak olmuştur. Bu durum, afişin, belirli işlevleri yüklenen bir iletişim aracı olarak kullanılmasının dışında bir sanat dalı olarak da değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Afişin tanımındaki bu yeni değerlendirme, doğası gereği görsel iletişimle bir sanat dalı arasındaki sınırdaki duran bu dalda farklı bir tavrın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yaklaşıma paralel olarak, Polonya'da afiş kendi ilkeleriyle yönetilen özel bir sanat dalı olarak işlevini yerine getirerek 1950'li yıllarda kendi ifade tarzını geliştirmesine yol açacak evrimini başlatmıştır.

Polonyalı tasarımcılar, afiş tasarımcısının tavrını ifade etmede, başka herhangi sanat dalı kadar hassas, elastik ve derinlikli olunabileceğini göstermişlerdir. Bu özellikler, günümüz Polonya afişini, somut bir objeyi işleyen ticari afişten farklı hale getirmiştir. Polonya afişi, nesnel bir bakışı, mantıksız düşünce yanlılığını (irrasyonalizm), çağrışımda özgürlük ve yaratıcı sezgiyi benimsemiştir. Polonyada bu sanat dalının, diğer sanat dalları ve teknikleriyle olan yakın ilişkisi, onun geniş duygusal referanslar yelpazesi edinmesini sağlamıştır.

Polonyalı tasarımcıların afişlerindeki bu benzersiz atmosfer, yalnızca kusursuz işçiliklerinden değil, genelde yüksek bir görsel kültür standardı diyebileceğimiz diğer bir unsurdan da kaynaklandı. Zamanla tasarımcılar açısından modalar, yönelimler, üsluplar değiştiği halde Polonya afişinin karakteristiği değişmedi. Herhangibir yabancı özelliğin Polonya afiş sanatını ancak bir süre etkileyebileceğini, sonra da hızla asimile olacağını söyleyebiliriz.

Görsel tekniklerin gelişmesine rağmen afişin kitle propagandası yönünde ki etkinliği yaasınamaz. Bunun en geçerli örneği olayların, önemli yıl dönümlerinin ve ulusal bayramların afişlerle güncelleştirilip tanıtılmasıdır. Polonya'da eğitim aracı olarak da büyük önem taşıyan afiş, aynı zamanda kelimenin tam anlamıyla plastik kültürün yayıcısı olmuştur.

Dar faydacılığın engellerini aşan Polonya afişi, kendi etkisinin sınırlarını genişletip, birinci işlevinin bir gereği olan sokaklardaki kısa hayatını aşarak bir sanat objesi olarak müzelere girmeyi başarmıştır. Çok sayıda özel koleksiyonunun koleksiyonuna giren afişler, aynı zamanda bir ihraç malzemesi olarak da önem kazandılar. Polonya afişlerinin 1940'lı yıllarda gerçekleştirilen yurtdışındaki ilk sergilerinin, büyük beğeniyle karşılanması Polonya sanatının diğer dallarında verilen eserlerin yabancı sanat galerilerine girmesine de öncülük etmiştir. O günden bu güne dünyanın dört bucağında birçok sergi düzenlenmiştir. Bu sergiler Polonya'da 1953, 1955 ve 1961 yıllarının en önemli sanat olayları haline gelmiş ve ülkede her zaman büyük ilgiyle izlenmiştir. Bu gelişmelerin de etkisiyle 1960'ların başlarında, hem Polonya, hem de dünya afişi konusunda düzenli değerlendirmelerin yapılması fikri ortaya atılmıştır. Böylece 1965'de Katowice'de ilk Ulusal Afiş Bienali düzenlenmiş ve bunu Uluslararası Afiş Bienalleri izlemiştir. Bu bienaller uluslararası afiş sanatçılarının eserlerinin karşı karşıya geldiği çok önemli bir olay haline gelmiştir. Birçok yaratıcı genç tasarımcı bu bienallere

katılabilmeyi, ödül alabilmeyi kendilerine amaç edinmişlerdir⁵. Polonya Uluslararası afiş sergilerinin hedefi; çağdaş, evrensel afiş kapsamında çok çeşitli formların ve ifadelerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak olarak tanımlanmıştır. Sanatçı Kazumasa Nagai'de bu biennalleri Varşova afiş olimpiyatları olarak tanımlamaktadır⁷. Türkiye'de yayınlanan bir yazıda ise, bienal sergileri afiş ormanına benzetilmektedir³.

Ayrıca bu bienallerde dünyanın çoğu ülkesinde afiş sanatının nasıl geliştiğine yönelik daha detaylı gözlemler için mükemmel bir ortam hazırlanmıştır. Varşova Uluslararası Afiş Bienali daha sonraki bienaller için bir başlangıç olmuş ve onlara zemin oluşturmuştur. Finlandiya'da Lahti, ABD'de Colorada, Çekoslovakya'da Brno, Rusya'da Moskova, Japonya'da Toyama ve Fransa'daki afiş yarışma ve sergileri bunlara örnektir⁶. Günümüzde bu sergiler afiş tasarımındaki yeni eğilimler üzerinde bilgi alışverişinin yapıldığı önemli ortamlar oluşturmuşlardır. Bütün bu aktiviteler, afişin, diğer görsel iletişim medyasına bakmaksızın, planlarımızı ve duygularımızı etkilemede kendisine düşen rolü mutlaka oynamaya devam edeceğinin de bir kanıtını oluşturmaktadır.

Polonya'daki afiş sanatının sürekliliğini, güçlü bir eğitim sistemiyle desteklenen mükemmel bir gelenek sağlanmıştır. Geliştirilen bu ortamda mesleğe (ki burada meslek deyimini tam yerinde kullanılmış bir sözcüktür, çünkü Polonya'da Grafik Sanatçısı, mimar ve doktor gibi daha geleneksel disiplinlerin mensupları ile bir tutulmaktadır) yeni giren grafik tasarımcılar da yaratıcı nitelikler sergilemişlerdir¹.

İlk Afiş Müzesinin Kuruluşu

Varşova'da Ulusal Müzenin müdürü Prof. Stanislaw Lorentz 1961'de müzenin çağdaş sanat galerisinin içinde bir afiş bölümü tahsis etmiştir. O tarihte Ulusal Müzede sanat uzmanı olarak çalışan Janina Fijalkowska bu afiş bölümünün organizatörü olarak atanmıştır. Çağdaş sanat galerisinin içinde kurulan bu bölüm, II. Dünya savaşıdan kurtarılan 500 Polonya afişini toplayarak ilk aktivitesini gerçekleştirmiştir. Bu tarihten itibaren öncelikle başta Polonyalı sanatçıların yer aldığı koleksiyonlar oluşturulmaya başlanmıştır. Ayrıca bu çalışmalar çerçevesinde Polonya afiş tasarımcılarının biyografileri de araştırılıp düzenlenmiştir. Bunun yanısıra Polonya'da ve dışarıda yapılan yarışmaların ve sergilerin dökümanları da oluşturulan bu afiş bölümünde toplanmıştır.

1965 yılında çağdaş sanat galerisi içinde kuruluşunu sürdüren afiş bölümü gelişerek Janina Fijalkowska'nın önderliğinde bağımsız bir bölüm haline gelmiştir. Aynı dönemde, Janina Fijalkowska, kurulması planlanan Wilanow afiş müzesi programının ana hatlarını geliştirmekle de görevlendirilmiştir⁵.

13 Haziran 1965'te Varşova Ulusal Müzesinde I. Uluslararası Afiş bienali düzenlendi. Bunun yanısıra, yeni kurulan Afiş bölümünde, 19.yy sonundan günümüze kadarki Polonya, Çek ve Sovyet koleksiyonlarından afişlerin sunulduğu "From young Poland to Our Day" başlıklı, Polonya afiş tarihinin ilk büyük sergisi

organize edildi. Bundan iki yıl sonra, 4 Haziran 1968 tarihinde II. Varşova Uluslararası Afiş Bienali sırasında, dünyanın ilk afiş müzesi açıldı. Bu müze, 17. yy'da Kral Jan III Sobieski'nin konutunun bulunduğu Wilanow tarihi saraylar ve bahçeler kompleksinin içindeki bir yapıda gerçekleştirilmiştir. Afiş müzesinin kurulma düşüncesi; içereği ve artistik özellikleriyle sosyo politik ve kültürel hayat ile çağdaş estetik değerlerin paha biçilmez bir dökümanı olan afiş sanatını koruma isteğinden kaynaklanmıştır. Ayrıca, sadece afiş sanatına adanmış bir müzenin oluşturulması Polonya sosyal bilincinde resim, heykeltıraş ve mimari sanatlarının yanısıra afişin de bir sanat eseri olma niteliğini pekiştirmiştir.

Wilanow Afiş Müzesi, güncel sanatsal afişlerin toplanmasının yanısıra, tarihi afişlerin toplanması için de geniş çaplı bir hareket başlatmıştır. Sanatçılar, özel şahıslar ve kuruluşlar ellerindeki afişleri hediye ederek bu girişimi desteklemiştir. Bunlara ek olarak, Müze müdürlüğü, Polonya içi ve dışındaki kuruluş ve koleksiyoncularla da afiş değişimi yaparak müzenin zenginleşmesini sağlamıştır. Ayrıca Varşova'da ard arda yapılan Uluslararası Afiş Bienallerinden müzeye birçok sanatsal afiş kalmıştır. Bu birikimlerin sonunda, 19. Yy'dan günümüze kadar toplanan afiş sayısı 50.000'nin üzerinde olmuştur.

Wilanow Afiş Müzesindeki Polonya afişlerinin sınıflandırılması, bize Polonya afişinin tarihsel sıralamasını ve diğer birçok özelliklerini de yansıtmaktadır. Bu sınıflamada, I. Dünya savaşı başlangıcına kadar olan dönem Wyspianski'nin yanısıra Jan Bukowski, Edward Trojanowski, Jozef Czajkowski, Kazimierz Sichulski, Ferdynand Ruszczyk tarafından temsil edilmektedir. Sınıflandırma yapılırken tarihsel üsluplar ve erken Polonya döneminin sanatsal eğilimlerinin yansımaları gözönüne alınmıştır⁵.

I. Dünya savaşında çocukları kurtarmak amacıyla yapılan faaliyetler için tasarlanan afiş dizileri de dikkate değer niteliktedir. Edmund Bartłomiejczyk, Felicjan Szczesny Kowarski ve Józef Mehoffer'in 1918-1920 yıllarında Polonya ulusunun bağımsızlığı için verdiği mücadeleyi anlatan eserleri bulunmaktadır. Ayrıca Stanislaw Ligon ve Antoni Romanomic'in Silezyanın özgürlük mücadelesine katılmayı teşvik eden afişlerinin de özel bir yeri vardır. 1920'lerin başlangıcında avant-garde sanatçılar tarafından üretilen eserler de önemlidir. Örneğin, Stanislaw Ignacy Witkiewicz, Wacław Wasowicz, Władysław Skoczylas ve Władysław Roguski'yi bunlar arasında sayabiliriz.

Tadeusz Gronowski, Jan Mucharski, Maciej Nowicki, Stanisława Sandecka, Stefan Osiecki'nin eserleri ve Varşova Güzel Sanatlar Akademisi'nden Jadwiga Hladgi, Antoni Wajwód, Zygmunt Glinicki, Tadeusz Piotrowski'nin eserleri, bunun yanısıra Mieczysław Berman, Jan Levitt, Jerzy Him'in fotomontaj tekniğiyle yeni ifade yollarıyla ürettikleri afişleri, savaş sonrası Polonya'da özellikle de Varşova'da kültürel, ekonomik ve sosyal yaşantıyı gösteren afişlerdir.

Nazi işgalinden kaynaklanan Polonya afiş tasarımcılarının sessizliği, yeraltı kurtuluş hareketinin propaganda ofisi tarafından yayınlanan afişler serisi ile bozuldu. Bu serinin iki eşsiz afişi, Stanislaw Miedza-Tomaszewski'nin olup "In Revenge for the Blood of the thousands of Poles-Fighting Fire, You Defend Warsaw" isimlerini taşır. Bunlarla beraber Polonya halkının ayaklanmasıyla ilgili

çok sayıda afiş üreten Tomaszewski'nin seçkin 12 afişi de müze koleksiyonunda yer almaktadır. Sanatçı tadeusz Trepkowski'nin savaş aleyhtarı eserleri de Polonya afiş tarihindeki önemli afişlerdendir.

Sosyalist Polonya'nın ilk 10 yıllık döneminde sosyalist realizm üslupla tasarlanmış çok sayıda afiş bulunmaktadır. Bütün bu afişler Polonya'daki sosyopolitik ve kültürel hayattaki değişimleri yansıtmaktadırlar. Bir başka afiş gurubu ise, Polonya afiş okulu yaratıcılarının eserleridir. Bu tasarımcılar, sanatın bir parçası olan afişin yapısındaki büyük değişimleri gerçekleştirmişleridir. Bu yenilenmeyi, Polonya afiş sanatında yeni bir dönemin başlangıcı olarak nitelendirebiliriz. Bu dönemin sanatçıları Henryk Tomaszewski, Jozef Mrosczak, Wojciech Zamecznik, Jan Mlodozieniec, Wictor Gorka, Waldemar Swierzy, Jan Lenica ve Franciszek Strowieyski'dir. 1956-63 yıllarında etkin bir şekilde ortaya çıkan bu yeni tarz, günümüze kadar eser veren önemli sanatçıların binlerce eserinde gözlenilmektedir. Bu eserler, yeni artistik değerler arayışının önemli örneklerindedir.

İlgi çekici olan bir diğer özelliğe sahip afişler ise, 70'lerde öğrenci kuşağının yarattığı kavramsal afişlerdir. İmgelemin keskinliği ve gerçeğin dönüştürücü yorumu; Jan Jaromir Aleksium, Jrezy Czerniawski, Eugeniusz Stankiewicz, Jan Sawka'nın eserlerine yansımıştır. Afiş sanatı, 1980'lerde grafik sanatçıları arasında yer alan Lech Majejski, Wiktör Sadoqski, Tomasz Szulecki, Stasys Eidrigiewicz, Tomasz Bogulawski, Wiktör Sadowski, Tomasz Szulicki, Stasys Eidrigiewicz, Tomasz Bogulawski, Dariusz Komorek gibi en güçlü yorumcularını bulmuştur. Bütün bunların yanısıra, Jakub Erol, Andrzej Pagowski gibî sanatçılar da bu dönemde önemli eserler vermişlerdir.

Afiş müzesinin başlangıçtaki hedefi, sadece Polonya afiş tasarımcılarının eserlerini toplamak olmasına karşın, daha sonraları müze tarafından yabancı sanatçıların eserleri de koleksiyona alınmaya başlanmıştır. Bunlara bir kaç örnek ise, Pablo Picasso'nun 9 eseri, Almanya'da aktif bir Brezilyalı sanatçı olan Almir Mavignier'in 94 serigrafisi, Seitaro Kuroda'nın 1974-1986 döneminden grafik sanatının geleneksel Japon formlarının günümüz ile olan bağlantılarını usta bir şekilde sunan 136 afişi, Emilio Vedova (İtalya), Paul Davis, Andy Warhol (ABD) ve Groups (Fransa)'nın eserleridir.

Müze özel konulara yönelik sergiler de düzenlenmiştir. Politik afiş, uluslararası anti-faşist afiş, reklam, spor, turizm, güvenli çalışma, sağlık, ulaşımda güvenlik konularını işleyen afişler bunlara örnek olarak verilebilir.

Özel konular içinde sirk afişlerinin önemli bir yeri vardır. Sirk afişleri, polonya' afişine egemen olan felsefi yaklaşımın aksine, ulusun bu geleneksel eğlencesinin sihri ve büyüünü, uçarı bir ifadeyle işleyerek büyük gelişme göstermiştir. Ancak 1962'de bazı sirk tanıtımlarında görülen nitelik düşüklüğü, bir afiş seçme geleneğinin doğmasına yol açmıştır. Yılda bir kez, üretilen sirk afişlerinden yaklaşık bir düzinesi sanatçılardan oluşan bir jüri tarafından seçilerek, Varşova'daki Graphic Arts Publishers (Grafik Sanatlar Yayıncıları) tarafından yayımlanmıştır. Bu afişlerde yer alan tek yazı sirk sözcüğüdür¹.

Afişin üretimindeki en önemli faktörlerden biri de şüphesiz ki çeşitli alanlardan gelen taleplerdir. Polonya'da da özellikle sinema, tiyatro, müzik gibi etkin sanatsal alanlarda afişe gereksinim hep olmuştur. Günümüz Polonya'sında büyük değişimler yaşanmaktadır. Daha önceden kapalı bir sosyal-kültürel-politik yapının içinde yaşayan Polonya, şimdi her türlü dış etkiye açılmıştır. Dışarıdan gelen filmler, konserler, tiyatrolar.. kendi afişlerini de beraberinde getirmektedirler. Bu nedenle afiş sanatçılarından talep edilen tasarımlar acaba azalacak mıdır? Yaşanan bu politik, sosyal ve kültürel değişim, mutlaka Polonya Afişini de etkileyecektir. Ama hangi yönde? Bunu zaman belirleyecektir.

KAYNAKLAR

1. BEKTAŞ, D., *Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi*, Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti. İstanbul, 1992.
2. CZESTOCHOWSKI, J. S., *Contemporary Polish Posters in Full Color*, Dover Publications Inc., New York, 1979.
3. ÇETİN, Y., *Varşova Afiş Bienali*, Grafik Sanatı, Plastik Sanatlar Dergisi, Sayı: 12, İstanbul, 1989.
4. ERTEL, M., *Grafik Sanatların Beşinci Polonya'da Afiş Sanatı*, Milliyet Sanat Dergisi, Sayı: 81, Sayfa: 14, 1974.
5. *Poster Museum in Wilanów 1968-1988*, Muzeum Narodowe W Warsaw, 1988.
6. *12th International Poster Biennale*, Central Office for Art Exhibitions, Warsaw, 1988
7. *13th International Poster Biennale*, Zacheta Gallery, Warsaw, 1990.
8. *Auschwitz-A Crime Against Mankind*, Auschwitz State Museum, Oswiecim, 1991.

KAZIMIERZ SICHULSKI. Sergi Afisj - 1910

P I E R W S Z A WIELKA LOTERJA ARTYSTYCZNA

KOOPERATYWY ZWIĄZKU POLSKICH ARTYSTÓW PLASTYKÓW
NA FUNDUSZ ZAPOMÓGOWY KOOPERATYWY.

CENA BILETU

500.00 k.

PLAN WYGRANYCH.

7	DZIEŁA PO 250.000	=	1.750.000
16	200.000	=	3.200.000
10	150.000	=	1.500.000
20	100.000	=	2.000.000
100	10.000	=	1.000.000

CIĄNIENIE:

15 VII 22

200 DZIEŁ WARTOŚCI 12.700.000.00 k.

URZĄD WYGRYWALNI PRZYBILIAŁA PRZEZ WYLOSOWANIE SIĘ WYGRANEGO
OBJEKTU WYGRANEGO NA CENIE ZYWIŁEJ ZAGADNIE, ZA ZAKUP INNEGO DZIEŁA

BILETY SA DO NABYCIA W KOOPERATYWIE, U JAZDOWSKA 50 I W KSIĘGARNIACH I INSTYTUCJACH STOŁECZNYCH I T.
× BILET BEZ DOWODU ZA PŁACENIA JEST NIEWAŻNY ×

WYDAWCA: KSIĘGARNIA

WYDAWCA: KSIĘGARNIA

EDMUND BARTŁOMIEJCZYK. 1922